

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 110. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-hcaeeventyr06val-shoot-idm139779800917728/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

analogt hermed, II 92 talenært *at*-bortfald, 156 *huske at* . . . , *at* . . . og *at* med bortfald af sidste *at* (trykfejl i app., læs: og **C**), 295 + *at* (= **O**), 190 *først fordi* . . . og dernæst *at* > *derneft fordi* (normativ), IV 78 *uden De har* > *uden at De har* (normativ), IV 91 + *at*, V 143 *at* **O** bortfaldet i **A**.

Hertil kan føjes: (samlet eller skilt) *saa at* > *saa* I 78, II 20, III 65, overalt i andetoplag og formentlig ved fejl; III 153 [for] *at hun ikke skulde* > *hun skulde ikke*; II 110 *gaae at lægge sig* > *hen at*; II 151 *at leve* . . . , og *høer at passe sig* > *høer passe*; og den s. 76 omtalte ændring III 54₂₂. Jf. s. 98.

Andre konjunktioner

Som sidestrykker til (*i*)*gennem* etc. kan nævnes (*i*)*me*(*de*)*ns*, her kun betragtet som konjunktion. MO² siger, at »*medens* og *imens* ere hyppige i Talesproget, hvor *imedens* næsten ikke høres; nu forekommer *imens* og *mens* derimod ikke ofte i Skriftsproget«. Næje svarende hertil gælder varianterne ikke *i*-men *-de-*, som **D** indfører i (*i*)*mens* fx. I 103, 161, 163, II 245. Mindre interessante er spredte varianter omkring ordene (*lige*)*som*(*om*).

Egentlige variationer i sætningsforbindelser skyldes indskud, tab eller udskiftning af konjunktioner. Materialet er lille og usystematisk, men delvis udtrykfuldt, idet de fleste rettelser må betragtes som normerende, men prosarytmisk forringende. Bisætninger kan hæves til hovedsætninger eller *hs.* reduceres til *bis.* ved fejllæsning eller rettelser af *det/den/der*, således I 79, 126, III 31 (alle vist uønskede) eller på anden vis: II 82 *man* > *saa man* **D**, 289 *der kunde* > *han kunde* (**C** = **O**). III 171 skifter en sætning kategori på mindre direkte vis: *det var en Høderspost, hans Fødsel og Kvædskeber gav ham Ret dertil*, hvor **D** håndfast retter *dertil* > *til* og dermed skaber et uskrævet *som*. Tilsat eller fjernet *som* i spidsen af relativsætning ses i øvrigt næsten ikke (III 187₂₂), se ovenfor s. 102.

Udskiftning af enkeltord

Mange steder i det foregående er ændringer klassificeret og karakteriseret, der berodde på et enkelt ords tilkomst, bortfald eller ændring. Udskiftninger kunne ofte ses i flugt med udskiftning af former af

samme ord og gled derfor ind i de ved ordklasse bestemte afsnit. I det følgende exemplificeres nogle typer af ordudskiftning, der uanset ordklasse synes at belyse et Andersensk stilelement og dets neddæmpning. Indbegrebet af materialer er en normaliserende og moderniserende tendens.

Fremmedord

Emnet kan gøres kort af ligesom hos Anker Jensen (allerførst i hans »Anden Række«) og Rubow (allersidst), der siger, at eventyrene, skønt mere eller mindre skrevet for børn, dog indeholder et ret anseligt forråd af fremmedord. Hverken Andersen eller hans hjælpere har taget anstød heraf, og i apparatet findes kun isolerede rettelser som: I 45 *Visit*, II 116 *Coulauer* og I 171, II 23, 44, 109, 176, IV 72 *Præsent(er)*, som i D bliver til *Besøg*, *Færner*, *Færøring(er)*; sidstnævnte ords tyske klang har altså ikke generet, og IV 189 og 192 er ændringen gennemført i mss. DO XVI 1264 viser, at begge ord har været gangse. Prægnant er rettelserne i 107 *Keiseren er i Garderoben* > *Klædeskabet*, hvor tydeliggørelse og bogstavrim opråb på een gang, her sikret som ægte af eventyrets øvrige ændringer.

Tendensen bort fra fremmedord er et led i den totale omarbejdelse af *Dødnigen* og den mere overfladiske af *Lykkens Galatker*. Den ses også i de rent punktuelle ændringer i kapitlerne fra *En Digtets Bazar* (III 13 ff); disse er trods genreskift og tyve års tidsafstand mindre bearbejdede end mangen en afskrift af et ganske nyt manuskript, hvad man kan se af udgavens øvrige dobbelttekster; og især i *Metalskrinet* retoucheres næsten kun fremmedord samt begreber fra en sensuel voxen kunstverden: *Lazaroner* > *fattige Folk*, udeladelse af bronnavnet *della Trinitá*, tilføjelse af *Floden* foran navnet *Arno*, *tog Notice af* > *brød sig om*, *effektfuldt* > ÷. *Venskabspagten* har *Gensdarmen* > *Soldater*, men *Gendarmen* > *Gensdarmen* IV 25, desuden bortfald af ordet *Musa*.

Det antityske

Andersens forhold til, hvad der var tysk, belastedes i årene efter 1840-50, så nedigt han ville; og det kan kaldes karakteristisk, at germanismer netop forsvinder fra EHP1/2-62/63 og ikke før. Men dels er det et åbent spørgsmål, om rettelserne er hans egne; dels gælder de kun få ord, og de havde været undsagt i visse kredse under en antitysk purisme, der kan påvises allerede hos Johs. Ewald i hans seneste år (se

DSH III 383 m. henv.). Rubow 238 påpeger en mulig germanisme som IV 145 *altid opad* (= højere og højere, sidestykker findes fx. II 231 *bniede sig dybere og altid dybere*) og tilføjer: »Andersen var ellers mod Udryddelse af gode gamle Tyskheder i det danske Sprog, hvorom mere kan læses i *Nissen og Madamen*«, der sigtes til Madamens *»aldrig skal De høre mig sige »Kleinere« eller »Butterdeig«, jeg siger Fedtkager og Bladdaig»* (V 36, fra 1868). MO³ har *Bladdei* og nævner *Butterdei*, men foretrækker *Smerdei*, tysk *Butterteig* (og *Blätterteig*); hverken MO eller DO kender *Fedtkager*.

Geburtsdag er nok den mest iøjnefaldende germanisme. Den bukkede endeligt under for *Fødselsdag* i 1850'erne (MO +, DO VI 379 og 732, DSH III 88), således D I 90, 121, 173, II 179. AJ 161 citerer spøgende selvrettelser fra Oehlenschläger og fra Andersens *Han er ikke født* fra 1864; uheldigt noteret er desuden ordenes personkarakteriserende brug i Ibsens Fruen fra Havet så sent som 1888. Prof. Anders Bjerrum har mundtligt foreslået den forklaring, at man fra 1839 havde en dansk opdraget konge. – Rigmor Stampe citerer i H. C. Andersen og hans nærmeste omgang, 1919, et brev fra Louise Drewsen f. Collin (1839-1920); heraf ses, at Collinernes sprogbevidsthed ikke forbød ord som *Geburtsdag*, *Fatter* og *Mutter*, og at det var de ældre børn i hendes generation, der »satte »Faer« og »Moer« igennem, trods inegen venodig Modstand fra Forældrene, som egentlig fandt det ukærligt at forandre disse dyrebare Navne!« (s. 25); se nedenfor.

gesvindt er dog et langt hyppigere ord. I MO søges det forgæves mellem *Gestalt* og *Genalt*, der begge i øvrigt kun figurerer med henvisning til andre ord; *Gelender*, der IV 20 ses erstattet med *Raskværk*, findes slet ikke. D erstatter gerne *gesvindt* med *hurtigt* (I 32, II 47, 53, 95, 212, 247, men V 19 *gesvindt* mOO², *hurtigt* A, *gesvindt* B, hvor A og B er så sene som 1868 og 1870). D varierer dog med held: I 49 *stax*, II 33 : *en Fart*, I 123 *sa gesvindt* > *rundt*, eller ordet glider ud: I 35, IV 72. III 145 (fra 1859) har ordet i en renskrift, men *hurtigt* i alle tryk.

Resten er egentlig småting: I 55 *ganvke ter* > *allerede ter* er snarere en reel ændring end et forsøg på at undsige *ganske*; I 72 *Randsel* > *Vadsæk* D; II 129, 136, III 129 *saagar* (MO +) > *endog/saa* D, jf. IV 33 *saagar* O > *maaskee endog* (AJ 200); II 193 *fort* (MO kun dagligtale, DSH III 240) > *videre* D; II 193 *Amsats* (MO +) > *Anlæg* (til at blive gal) D; III 91 *enge* > *snøre* A² og senere; III 176 (*Blomster*) *svibler* (MO +) > *-læg*.

Det barnligt sentimentale og expressive

Med føje indleder Anker Jensen sin bog med at omtale det stærkt brugte ord *deilig* og det i Andersens mund lidt svagere *nydelig*. Især det sidste ord ses rettet i udgaverne, fremfor alt I 53ff i *Tommelise*, »det mest ammestueagtige Andersen har skrevet« (Rubow 204, jf. Brix og Jensen I 393). Det er dog først **D**, som øver den – autoriserede eller uautoriserede – velgerning at variere dette ord til *ynelig*, *stadsetlig*, *deilig*, *vælsignet*, superlativ *allerkjønneste*, almindens 2 × *deiligste* bliver til *skinnende* og *pragtfulde*. Tilsvarende steder ses I 39₂₅ (se app.), 39₂₅, 73₁₁ (*den deiligste Throne* > *en Fløiels Throne D*), 77₁₉, 83₁ – derefter synes den værste misbrug overstået. Som nævnt s. 71 kan det ikke være et tilfælde, at ordene *stor* og *lille* udgør hovedparten af de adjektiver, der tabes i senere udgaver; det må have noget med den stedvis lovlig barnlige diktion at gøre; jf. s. 103.

Børns glæde ved lydmalende eller på anden måde isærfaldende ord er som bekendt imødekommet især i de tidlige eventyrs sprog. Dette præg ændres ikke af et par steders overgang til de i sammenhængen mere skriftsprogligt banale ord: I 181 *Bidromingen surrede* > *summede*, IV 89 *Solen ... gloende* > *gladende*, IV 143 *Omnibussen rumlede* > *ruilede*.

Kammertonen

Skønt breve og dagbøger en sjælden gang kan røbe Andersens kendskab til ikke blot livets, men også sprogets mindre decente sider, er hans trykte skrifter og især hans eventyr præget af tidens decorum. Det skal her dels vises, dels postuleres, at en del rettelser i eventyrudgaverne skyldes hensyn til denne »victorianske« codex.

Dens stærkeste udslag kan ganske vist blive emne for hans spot. IV 231 har generalen i en alvorlig situation tid til at blive forærdet over, at hans barn taler om at spytte: *Naar har du hørt Papa og Mama sige spyttede? Det har du nåde fra!* (men hvilken eufemisme kunne barnet have brugt?). IV 110 svarer den portugisiske høne på spørgsmålet *Hvad har jeg gjort?*: »Gjort! ... det Udtryk er ikke af den fineste Slags ... ». Og når *Æ* karakteriseres som en upassende lyd, skyldes det den arme vokals ekrementale associationer (III 96, DO XXVII 1143). Fra det virkelige liv i den collinske kreds kan nævnes, at Louise, som skulle oplyse et Andersen-eventyr i skolen, havde svært ved at finde et uden noget som var gruelig flovt at sige; hun standsede ved *Nattergalen*, og selv der fandt hun et generende sted: »Men Mutter, skal jeg da sige at Hoffolkene skulde dunkes paa Mave, det er da alfor rædsomt!»

(BEC II 232 fra 1853). Edv. Collin skriver om *Ahasverus* BEC II 162, gør indvending mod det stygge ord *Seisen* og henviser til steder, han ikke kan læse for sin kone (pga. emner fra sexualitetens verden). Ganske svarende hertil skriver Andersen 19.4.68 (*Dagbøger* VIII 52), at han ville læse *Psyken* for skuespiller Fritz Hultmann, »men da hans Frue blev i Stuen var jeg generet ved at læse den.« Og Topsøe-Jensen fremdrager i Nordlandes udgave af *Lisjomfruen* 1974 s. 82 en manuskriptpassage om hunden, »der fyldte Stuen med Stank, men det forargede Ingen« – hvilket forsvinder ved den videre bearbejdelse. Jf. at netop Louise Drewsen i sit før citerede brev til Rigmor Stampe s. 20 omtaler de to gamle hunde, familiens stille skræk, af hundeljenden Andersen kaldt Hyl og Stank: »men man tav, og blev det nødvendigt at aabne et Vindue, skete det uden at nogen fortrak en Mine.«

Man tør herefter formode, at flg. rettelser i **D** skyldes vidtdreven sproglig pænhed: II 23 *holde Fuglen frem for Folket* > *vise* (DO VIII 397); II 25 og 58 former af vb. *vænde* > *væde* i høj stil (MO har ikke *vænde* = urinere, og Levin siger, at det er ukendt i kbh.sk og fynsk, DO XXVI 396, men den dobbelte rettelse er dog påfaldende); II 129 *vant/vænet fra* > *af med*, der fjerner associationen til diegivning; II 280 *gjort* > *skabt*, omend AJ 243 har *exx. på gøre* om kreativt virke; og måske endda II 25 *Kaiserens svage Lømsner* > *Løgene*; IV 152 og 173 *snebedekkede* > *snebedekkeds* samt I 179, II 83, 92, 97, 207 *bare* > *blot/kun*, jf. app. til I 179₁₆.

Udenfor denne åbenbart så prekære sfære kan det ikke forbydes, at *sæk* og *i et Kæk* dimineres II 113, 119, III 37, 122, thi ordet er til dato »et udpræget talesprogsord« og tidligere med »præg af plattæd« (DO XXVII 706, MO +), skønt dog vist uden uheldige associationer. Ordet *jubilere* bruges flere gange, fx. lidt nedsættende men urettet III 49, men > *juble* II 228 (se DO IX 889). Og med rettelser II 97 *ikke noget at være saa forførdeligt af* > *-lig* > *stolt D* (desværre glemt i apparatet) er vi udenfor den uanstændige begrebsfære og inde i de - i vor forstand – uanstændige anslag mod Andersens ægte hørte replikker. Mere rimeligt er det, når **D** som før nævnt dæmper vurderende og sensuelle udtryk i *Metalsinet's* kunstverden, IV 16.

Men hvem har foretaget de **D**-rettelser, hvorom nærv. stykke egentlig handler? Han *behøver* ikke at have været særlig bigot; i visse tilfælde har han måske blot villet sikre sig imod, at en seriøs, ja højstemt vending kunne virke distraherende i en læsers øren og således forføjte sin *kunstneriske* hensigt; »og det skal man ikke gjøre Nar af – men det gjorde de«.

Andre eksempler

Udover de nævnte kategorier forefindes selvfølgelig en hel del udskiftninger af enkeltord, som det næppe er muligt eller lønsomt at kategorisere eller kommentere til bunds. Nogle kan meget vel vurderes stilistisk, andre er helt eller næsten uden påviselige plus- eller minusværdier; den der ønsker at bruge materialesamlingen, vil selv vide at danne sig sin mening.

Exx.: I 70 *skrækkeligt* > *forskrækkeligt* **B**; 79 *smaa sorte Nisser* > *smaa bitte Nisser* **D** (har red. kun kunnet forestille sig røde nisser?); 91 *røde Lyn* > *stærke Lyn* **D**, som nok ikke har villet have røde lyn og en blå lynstråle i kun to liniers afstand; 104 *kosteligt* > *kongeligt* **B**²; 106 *boblende* > *bølgende* **C**; 118 *lille* > *unge* **A**³; 124 *ligesom* > *som* **D**, vel pga. *tige* tæt ved; 134 *godsvillig* > *villiteløs* **D**, jf. DO VI 1205, hvorefter *godsvillig* rummer mere selvbestemmelse end *frivillig* (og ihvertfald mere end *villiteløs*); 138 *vilde Spaner* > *hvide Spaner* **C**; 154 *forskrækket for at* > *bange for at* **D**; 158 *nu bestemt* > *saaledes bestemt* **D**; 161 *syngte* > *sige* **A**²; 171 *hvor morsomt de selv havde det* > *fanat det* **A**²; 179 *sige* > *betroe* (sin sorg) **D**.

II 21 *spurgte* > *sagde* **A**²; 27 *Tøppen svingede rundt* > *snurrede* **A**³; 72 *skrap* > *skarpt* **B**; 117 *fremmed Fugl* > *fornem Fugl* **B**², kan være ægte; 118 *raabte* > *sagde* **D**, naturlig neddæmpning; 121 *Sidekammerne* > *Sidesværelserne* **D**, rimeligt nok, da talen er om Thorvaldsens Museum, men kan skyldes hvemsomhelst; 145 *vokte* > *skød* **D**; 147 *store Skuffer* > *store Skuffer* **B**, galt; 149 [graven] *ved jeg ikke* > *kjender* **D**, modernisering; 250 *Rønnebær* > *Rønnebærtræ* **B**, korrektion ligesom 265 *Hylde træet og Piletræet* > *Hyldebushen og Piletræet* **D**; 279 *stumpede* > *stampe* (om skafløvs kniv) **D**; 324 *Training* > *Trainering* **D**, se DO XXIV 888 og 906; 325 *Spykket ... blev godt giuet* **A** > *spillet* **O**.

III 17 *Violer* > *Blomster* **A**² for variationens skyld; 29 *den* > *Sedlen* **A**⁴ for at undgå flertydighed; 54 *blaae Blomst ved Vandet ... røde Klokkeblomst* > *røde ... blaae* **D**, åbenbart svarende bedre til red.s botaniske begreber; 60 *Ægteskabs* > *Ægteskabs* **A**²; 64 *violbrune* > *violebrune* **D**; 73 *faldt ... paa* > *fanat ... paa* **C**, modernisering; 81 *en haard Trægren* > *stærk* **D**, som må have ment, at *haard* går på overladden, *stærk* på brugbarheden; 91 *Storke* > *Storkefader* **D**; 145 *den* > *Odense* **D** trods et *Odense* lige forud, for at undgå *den* om byen; 165 *stad* > *sad* **D** svarer til det foregående; 198 *trukket* > *taget* **C**.

IV 113 *Lysglimi* > *Lysglimt* **C**; 124 *Heiryggen* > *Heideryggen* **A**², sætterkorrektur; 139 *sagde* > *udtalte* (sin glæde) **A**²; 151 *det store Bord* > *det hele Bord* **C**; 129 *særligt* > *især* **C**; 162 *Tankeblink* > *Tankeblik* **C**, se app.; 174 *Tanker* > *Taler* **B**, se sammenhængen; 177 *(Sommeren) gik, Efteraaret)* *gik* > *kom* **D** (= **k**); 187 *sagde* > *spurgte* **D**; 187 *nsdig* > *nødvendig* **D**.

V 25 *Klokken* > *Kirke-Klokken*; 52 *Kobbeltrommer* > *Kjedeltrommer*; 75 *rører* > *bevæger*; 87 *Skrubens* > *Referent* (*Udstillings Correspondent r*), alle rettet i EHF.

Supplerende punkter

Kortslutninger

Dette ord kan være en passende metafor for den nærliggende afskriver- og sætterfejl at udelade den ene af to på hinanden følgende fraser, sætninger eller perioder, der begynder eller ender ens. Typografudtrykket »begravelse« betegner nemlig enhver overspringelse helt ned til enkeltord, uanset om konteksten lægger dem nær. En række tekstvarianter skal betragtes under dette synspunkt.

II 27 Svalens spørgsmål »vil De?» fordobles i **B**, måske blot som lydmalning, men se II 52 *Næste Dag blev det klar Frost, – og saa kom Foraaret*; allerede **B** indskyder og *saa blev det Tøe*. Man har ikke trykms. til II 27, men til II 52, uden **B**'s tilføjelse; så de to utvivlsomt ægte rettelser behøver ikke at være restitution af gamle formuleringer, men de kan være det.

II 62 *Jeg tror, jeg veed, jeg tror det m* > *Jeg tror, jeg veed, – jeg tror, det* (kan være) **A** > *Jeg tror, det B*. **B** kan være en kortslutning, men kan også være rettet for at undgå de fulde formers dobbeltydighed: »jeg tror – nej jeg ved – nej jeg tror«? eller »jeg tror nok, at jeg ved – jeg tror, at det ...«?

IV 155 *ja forklar, fortæl, giv os det i Ord: C* udelader *fortæl*; kortslutning? eller lettelse af et tungt sted?

V 134 *Et gyldent Æg; [det var varmt endnu. Hun O >] hun lagde det ved sit Bryst og Varmen blev*; når *Hun* > *hun*, når der ikke er identiske ord i passagen, og når det af sammenhængen fremgår, at svanen netop er fløjet op fra ægget, må man vel her regne med en ændring og ikke med en sætterfejl; men **O**'s form forekommer bedre.

V 137 *Jeg fornem om (de danske Adelsmand, der ...) > Jeg fornem saa meget smukt, jeg fornem om ... B*; Da **krO** ikke har bidraget til apparatet, kan man her ikke gætte på restitution af en gammel overspringelse; rettelserne skal gøre den sære konstruktion *fornem om* mindre stødende.

Se endvidere III 33, hvor to liniers forskel i **O** og **A** kan være en kortslutning, omend en stryning af pladsmangel er sandsynligere, samt V 127₁₁, der muligvis også forklares anderledes. Emnet kortslutninger udoer enkeltordet smuldrer altså næsten bort.